

A KEZDEMÉNYEZÉS DICSÉRETE

Bosnyák István

Nem a „vidéki kisebbség” liliputi komplexusától, csak a józan ész parancsától vezérelve kell kimondanunk: jóleső érzéssel olvastuk Sükösd Mihály *Híd*-ismertetőjét.* Nem azért, mintha — mint ilyenkor általában lenni szokott — provinciális elérzékenyülés vett volna rajtunk erőt; ellenkezőleg csak azért, mert az ismertető írója a jugoszláviai magyarok irodalmára nem valamilyen elképzelt toronymagasságból tekint le vállveregető „leereszkedéssel”, de egyenrangú „vitapartner” és „harcostársat” lát benne. S ami számunkra ennél is fontosabb: az ismertető, messze túllépve a hagyományos kereteket, kimond olyasmit, ami kimondatlanul talán már hosszabb ideje, s nemcsak nálunk, de Magyarországon is, a fejekben motoszkált: a *Híd* (s lévén ez az egyetlen jugoszláviai magyar irodalmi folyóirat, egy kissé az egész itteni irodalmi élet is) kiesett a magyarországi — úgymond hivatalos, legalizált — köztudatból. Szimpatikus az a törekvés, mellyel Sükösd Mihály sürgetteti e téren a változást. Kezdeményezéséért őszinte elismerés.

*

A *Híd* ismertetője teljes pontossággal mutat rá a jugoszláviai magyar irodalom néhány jellemzőjére. Egyik ilyen, számunkra mindenképpen a leglényegesebb észrevétele az, mellyel az itteni irodalmi (s nemcsak irodalmi) tudatot karakterizálja: „Ez a jugoszláviai magyarság szocialista hazájának tekinti Jugoszláviát, kultúrája, mint egész társadalmi léte . . . egyenrangú az ország más népeivel. Ez a természetes otthonosság, a teljes-jogúság magátólértetődő tudata, magyar nyelvűség, jugoszláv állampolgárság és szocialista szemlélet harmonikus egysége, a *Híd* műveinek és szerzőinek egyik legjellemzőbb és legrokonszenvebb vonása.”

Épp ilyen pontos, itteni valóságunkat adekvátan tükröző Sükösd Mihálynak a néhány évvel ezelőtti ún. „vajdasági irodalom” provincializmusára vonatkoztatott megjegyzése is: „A provincializmus akkor a hagyományos fogalmat jelentette, az irodalom egy földrajzilag-néprajzilag zárt közösség világáról és világának szólt.” S észreveszi a minőségi változást is, mely az utóbbi két évben e téren beállt. Azonban, e felismerése ellenére, a mai *Hídről* egy-két pontatlan, kiegészítésre szoruló nézetet közöl.

* Sükösd Mihály: *Széljegyzetek a Híd margójára*, Jelenkor, 1964, 2. sz.

Noha az ismertető írójának általában véve csak segítségére volt a körülmény, hogy vizsgálódását nem befolyásolta az irodalmon kívüli jelenségek ismerete, a *Híd* pillanatnyi állapotának felmérésénél e teljesen érthető és igazolt „tájékozatlanság” egy kissé megbosszulta magát. Ennek következtében nem láthatta meg pl. azt, hogy B. Szabó György az „ibolyaszínű költői divatot” nem a *mai Híd* lírájára vonatkoztatta, hanem a két-három évvel ezelőtti — tán az egykori provance-i költészet pózában tetszelgő — „vajdasági irodalom” verscsinálóra, akik azóta a Sükösd által is észrevett „gyökeres és szerencsés fordulat” következtében kiszorultak a folyóirat hasábjairól, ők alkották, a testvérmerttalitású prózairókkal azt a „szerzői névsort”, mely azóta kicserélődött. Nem pontos tehát az ismertető írójának azon megállapítása, hogy a *mai Híd*ban nincs szelekció, nincs egy „minden jelentős irodalomhoz szükséges kiválasztódás, rosta”: a *Híd* ti. csak a „vajdasági irodalom” létezése idején volt mindent-befogadó mindenes-almanach; amióta azonban e fogalom már csak a legmegrögzöttebb provincialisták tudatában éldegél nosztalgikus emlékként, a *Híd végez* szelekciót: az „ibolyaszínű költői divat” és a „magány” poétáit, a „földrajzilag-néprajzilag zárt közösség világáról és világának” szóló poétákat kisebb-nagyobb következetességgel kirotálja. Hogy milyen az az irodalom, mely e kiválasztódás után a *Híd*ban marad, arról természetesen lehet vitázni. Egy azonban nem vitás: horizontjainál és szellemiségénél fogva összehasonlíthatatlanul értékesebb, mint a néhány évvel ezelőtti „vajdasági irodalom” — s ez egy szerény számú író (és potenciális író) számontartó irodalmi életben nem kis jelentőséggel bír.

Nem tudunk egytérteni azzal az okkal sem, amelynél fogva, Sükösd szerint, nálunk az esszé virágzik. („Z á r t s á g u k b a n ott a félelem a lemaradástól, a korszerűtlenné válástól, ezért érzik szükségét az állandó fordításnak, tanulásnak, tájékozódásnak, a legfrissebb események nyomonkísérésének” stb.) Közismert ugyanis, hogy az esszé területe a jugoszláviai magyar irodalomban épp akkor volt, a kivételektől eltekintve, terra incognita, amikor ez az irodalom a legnagyobb mértékben zárt volt, amikor a saját zsírjából akart megélni s megelégedett a jugoszláv és a külföldi kultúrértékek recenziós kóstogatásával. Attól az időtől kezdve azonban, amikor a *Symposionnak*** bizonyos „idősebb” erővel karöltve sikerült szétzúzni a „vajdasági irodalom” templomtorony-perspektíváját és szervesen, nem recenziós nívón, bekapcsolódni a jugoszláv kultúrélet vérkeringésébe, ettől az időtől, tehát a *kitárulkozás*, a *nyílttá válás* idejétől kezdve indul meg az esszé kultiválása és bizonyos mértékű fellendülése. (Hogy az esszé virágzásának nem a zártság, de éppen a nyíltság az előfeltétele, az mellesleg a magyarországi irodalom háború utáni történetével is igazolható: amíg egy merev, szemellenzős kultúrpolitika áldozataként a magyar irodalom provinciális bezárkózottságra volt ítélve, az esszé mint műfaj alig-alig tengődött.) Mindezt nem tartottuk volna említésre méltónak, ha nem éppen az esszé virágzása tanúskodna leginkább az egykori zártság *feloldódásáról*, a *mai jugoszláviai magyar irodalom anti-„vajdasági”* voltáról.

Ahelyett, hogy Sükösd Mihálynak a már említettekhez kapcsolódó számos pontos észrevételére emlékeztetnénk (a jugoszláviai magyar

** Az *Iffjúság* c. hetilap köré tömörült fiatalok művészeti-kritikai melléklete.

irodalom szegényes nyelve, egyik kritikuskunk és irodalomtörténészünk metamorfózisa stb. stb.), még egy megállapítására szeretnénk megjegyzést tenni. Sükösd szerint a *Híd* mai „modern irodalma” — mert a „modernség” esztétikai megvalósulása esetleges és készen kapott elemekre épül — csak kellékeiben múlja felül a hagyományos provincializmust, amelyet, szerinte is, szerencsésen túlhaladtunk. A hazai „vajdasági” oppozíció nyilván öngazolást és elégtételt olvasott ki ebből az állításból, ez ugyanis, csak egészen más köntösben, itthon is felütötte a fejét két évvel ezelőtt, a „vajdasági irodalom” legintenzívebb tagadása idején: a vajdasági, helyi hagyományt megtagadva, kölcsönvett, készen kapott elemekre építve — érvelt az akkori oppozíció — egy, az éltető talaj fölött lebegő, gyökértelen irodalom jön létre, mely csak újabb válfaja a provincializmusnak... Mintha a Szenteleky Kornél-féle *couleur locale*-os tradíció ápolása (melyet egy meghatározott történelmi helyzet, a vajdasági magyaroknak az „anyaország” és az „utóállam” — két tűz — közötti helyzete hívott életre, amelynek tehát akkor történelmi igazsága volt) örök időkre kötelező volna — az esetben, ha ez az irodalom nem akar provinciális lenni! Mintha ennek az irodalomnak örökkön örökké az „éltető talajhoz” kellene tapadnia, mintha eleve az itteni Objektív Valóság *couleur locale*-os „ábrázolójának” kellene lennie, s nem pedig az itt élő művészbereknek az „éltető talajhoz” csak végső fokon kapcsolódó *személyes* valósága kifejezésének! Nem tudjuk pontosan, mit ért Sükösd Mihály a „készen kapott elemek”-en. (Bizonyára nem azt, amit a „vajdasági” ellenzék, ezért tehát tulajdonképpen nem is ővele vitázunk.) Mi mindenesetre olyan pozitív, jugoszláviai és határon túli, elsősorban magyarországi kultúrorökséget értünk ezen, melyre lehet egy irodalmat, egy kultúrát építeni, anélkül, hogy az provinciális lenne.

Az természetesen nem vitás, hogy a *Híd* szépirodalma olykor bizonytalan, hiteltelen, hogy a „modernség” itt-ott pózként bukkan fel. Tudnunk kell azonban, hogy nálunk a művészet szabadsága a *kísérletezés szabadságát* is jelenti, s hogy ennél fogva pl. a kezdő, kísérletező irodalmártól senki sem vár csodát a művészi teljességet illetően. A kísérletezés szabadsága azonban nem jelenti azt, hogy nálunk, mint Sükösd írja, „Mintha a „modernségnek’ valami kialakult kánona lenne kötelező, ami ellen valamirevaló költő nem véthet.” Nálunk egyedül csak az a „kötelező”, hogy az ember ne írjon olyan verseket, mint például — hogy egészen világos és érthető legyek, magyarországi példát említek. — Földeák János. Nálunk, ahol a szocrealista traktor-versek időszaka majd egy évtizeddel előbb levitézlett, mint Magyarországon, e „szabály ellen”, csakugyan nem véthet egyetlen valamirevaló költő sem.

*

Nem becsülve le a jugoszláviai magyar irodalomról mondottak vitathatatlan értékét, sokkal jelentősebbnek tartjuk Sükösd Mihály azon megállapításait, melyek a magyarországi és a jugoszláviai magyar irodalom kapcsolataira, pontosabban: e kapcsolatok szegényes voltára vonatkoznak.

Helytálló az a megállapítás, hogy mi — a *Híd* recenzió-anyagának alapján állítva ezt — alig ismerjük a magyarországi élő irodalmat.

Persze ez nem jelenti azt, hogy a jelentős mennyiségű magyarországi könyvbehozatal és a hozzánk eljutó szép számú magyarországi folyóirat révén ezt az irodalmat de facto sem ismerjük, mint ahogy nem jelenti azt sem, hogy a mai magyar irodalom fő vonalát, mint Sükösd írja, még mindig a „tíz év előtti vaskorszakban” látjuk megtestesülni. (Hogy a mai magyar irodalom nem a sztahanovisták, leplezett ellenségek séma-paradicsomaként él az itteni köztudatban, annak, bár gyér, de írásos „dokumentuma” is van: emlékeztetnénk a *Symposion Áramló vizeken* és *Vox humana* című írására, s mindenekelőtt Sinkó Ervinnek a *Híd*ban megjelenő magyarországi útijegyzeteire.)

S az a megállapítás is helytálló, hogy az újabb kori magyar irodalomból nyilvánosan főleg csak a „csúcspontokat” tartjuk számon. Ez azonban nem véletlen: volt egy időszak, amikor egyedül ezek a csúcspontok jelentették a magyar irodalom *irodalom* voltát, ellentétben az agitprop, alig elviselhető vagy teljesen elviselhetetlen ideológiai maszlaggal, s ugyanakkor pedig, paradox módon, éppen eme egyetlen minőséget képviselő csúcspontok voltak Magyarországon „problematikusak”. (Jellemző ebből a szempontból a tavalyi szegedi kritikus-konferencia is, mely a Kassák Lajos, Illyés Gyula, Vas István, Déry Tibor és Németh László műveivel való „komoly és mély” „szembenézést” még mindig a marxista kritika „legbonyolultabb, legkényesebb és legtöbb tudást és bátorságot igénylő” feladatának minősítette.)

Kétségtelen, ezt hangsúlyozni kell, a két irodalom elszigetelődésében az előítéletek is közrejátszottak, a további kapcsolatok normalizálódása szempontjából azonban káros volna nem kimondani: voltak — s akadnak ma is — objektív akadályok, melyek a két irodalom normális cirkulációját nehezítik. Gondoljunk csak arra a tényre, hogy a szocialista realizmust, mint egyetlen igaz, az előtte levő irodalmak „csúcspontját” jelentő hivatalos irányzatot Jugoszláviában felszámolták még mielőtt gyökeret vert volna, s ebből kifolyólag a jugoszláv alkotói gyakorlat és elmélet, s nem utolsósorban a kultúrpolitika, egészen más utakon haladt az elmúlt másfél évtizedben, mint Magyarországon. Nem véletlen tehát, hogy — mint Sükösd írja — a *Híd* irodalma pillanatnyilag vajmi kevés ponton érintkezik a magyarországiival, ami azonban csakugyan nem zárja ki egy produktív vitafolyamat életre hívásának lehetőségét. Annál is inkább, mert e különbségek egyre gyorsabban és állhatatosabban csökkennek: a magyar szépirodalom napról napra tágtítja, feszíti a szűk, dogmatikus és pragmatikus szocrealista művészeti katekizmus korlátait, rombolja, zúzza a zsdanovi-timofejevi doktrína kereteit, s minden bizonnyal el fogja érni azt, hogy a „szocialista realizmus” fogalma a gyakorlatban — egy Garaudy-analógia esetében például — az irodalom fogalmát fogja fedni, s a „pártosság” és „irányzatosság”, „közérthetőség” és „pozitív hős”, az „objektív valóság szubjektív tükrözése” és egyéb imperatívus ellenére mindenekelőtt *poézis*, azaz teremtő tevékenység lesz. Mert hiába e levitézlett doktrína időnkénti felbukkanása (hogy ismét egészen konkrét legyenek, lásd Benkő László: *Egységes művészetszemlélet vagy marxista esztétika, Jelenkor*, (1964. 2. sz.), hiába a gyakorlati irodalom „áramló vizeivel” szembeszegülő ideologizálgatás, e tágulási folyamat — a hozzánk is eljutó élő irodalom a bizonyítéka — a magyar irodalomban is elkerülhetetlen. Nem

vitás azonban a mulasztásunk, ezt is hangsúlyozni kell, hogy ezt a folyamatot az itteni irodalmi tudatban ezidáig nem rögzítettük kellőképpen.

A mindkét oldali izoláltság felszámolása tehát nem illúzió, megvan rá a reális lehetőség. Bizonyos azonban, hogy a szellemi érintkezésnek nem lehet a *Híd* az egyetlen, mindent-pótló orgánuma. Az itteni magyar irodalomról ugyanis (a jugoszláv irodalmat nem is említve) a *Híd* nem adhat teljes képet a magyarországi olvasónak; az itteni költők arculata pl. más színben mutatkozik meg a folyóiratban helyel-közzel megjelentetett versekben, s más színben az illető költő kötetében: Ács Károly, Pap József, Domonkos István, Tolnai Ottó stb. poézise kötetük prizmáján át szemlélve sokkal értékesebb, mint ahogy az a *Hídből* kitudnik; a jugoszláviai magyar nyelvű könyvek kivételét viszont, ha jól vagyunk értesülve, még mindig bizonyos irodalmon kívüli szempontok határozzák meg. Ami tehát a jelen pillanatban lényeges: a kultúrtermékek szabad, előítélet nélküli cseréjének biztosítása minden vonalon. Ezt szuggerálja a szóban forgó *Híd*-ismertető is, mely sokkal több, mint ismerető — s e kezdeményezésért íróját csak üdvözölni lehet.